

ELS OBJECTES DE VIDRE DEL PUIG DE LES MURALLES (PUIG ROM, ROSES)

Castrum, objectes de vidre, antiguitat tardana peninsular

J. M. Nolla.*

Las excavaciones efectuadas en el castrum del Puig de les Muralles (Puig Rom, Roses) en los años 1946 y 1947, proporcionaron un conjunto notable y uniforme de objetos de vidrio dento del cual destacaban, por su abundancia y uniformidad, algunas formas peculiares de las fases más modernas de la Antigüedad Tardía peninsular. La cronología precisa de este asentamiento, que se ha de situar a lo largo del siglo VII y los primeros decenios del siglo VIII, bien establecida por la cerámica de importación, los objetos de bronce y las monedas, se convierte en un elemento de gran interés para fechar la aparición de un vidrio y de unas formas características. Castrum, objetos de vidrio, antigüedad tardía peninsular.

The excavation conducted at the castrum of Puig de les Muralles (Puig Rom, Roses) during 1946 and 1947, provided us with a noteworthy and uniform set of glassware. Some peculiar forms from the more advanced phases of the Peninsular Late Antiquity stand out. The short chronology of this establishment, dated between the seventh century and the early decades of the eighth, properly established by the imported pottery, bronze objects and coins, gets a lot of interest when its time to accurately date the appearance of a glass and some characteristic forms. Castrum, glassware, Peninsular late antiquity.

Les fouilles effectuées dans le castrum du Puig de Les Muralles (Puig Rom, Roses) en 1946 et 1947, nous firent découvrir un ensemble remarquable et homogène d'objets en verre. Parmi ces objets, certaines formes caractéristiques des phases les plus avancées de l'antiquité tardive péninsulaire se distinguaient par leur abondance et par leur homogénéité. La courte chronologie de cet établissement, qui doit être située durant le VIIe siècle et les premières décennies du VIIIe siècle, bien établie pour la céramique d'importation, les objets de bronze et les pièces de monnaie, devient très importante lorsque la date d'apparition d'un objet en verre ou d'une quelconque forme caractéristique doit être indiquée avec précision. Castrum, objets en verre, antiquité tardive péninsulaire.

237

ANTECEDENTS

El Puig de les Muralles es localitza en la muntanya de Puig Rom, en els contraforts orientals de la serralada de Rodes, al sud-est de la vila de Roses, a una alçada notable d'uns 220 m sobre el nivell de mar, i amb un domini absolut sobre el golf i sobre les terres planes que s'estenen als peus de les Alberes (Fig. 1).

El *castrum*, com se l'anomena d'ençà dels primers treballs de Pere de Palol sobre aquest jaciment, és el nom més adequat a una agrupació humana d'aquestes característiques segons la tipologia recollida

del gran Isidor¹. Fou excavat per primer cop l'any 1917 per Joaquim Folch i Torres aprofitant els treballs que la Junta de Museus realitzava a la ciutadella de Roses sense, però, que en resultés cap publicació ni una interpretació correcta de la troballa. L'any 1946, Pere de Palol, després de descobrir en els magatzems del museu arqueològic de Barcelona el material i copsant-ne l'interès extraordinari, aconseguí permís per efectuar-hi unes excavacions dins del programa de "la Comissaria Provincial de Excavaciones de Gerona", que continuà l'any següent (1947). Aquest treballs foren publicats puntualment². El 1987, aquest prestigiós arqueòleg duagué a terme, amb el

* Universitat de Girona

1.- Isidor de Sevilla *Etym.* XV, 2, 13: *Castrum antiqui dicebant oppidum loco altissimo situm, quasi casam altam; cuius pluralis numerus castra, diminutivum castellum est (sive quod castrabatur licentia inibi habitantium, ne passim vaga hosti pateret).*

2.- Palol 1952, 163-182 i lam. XLII A LV.

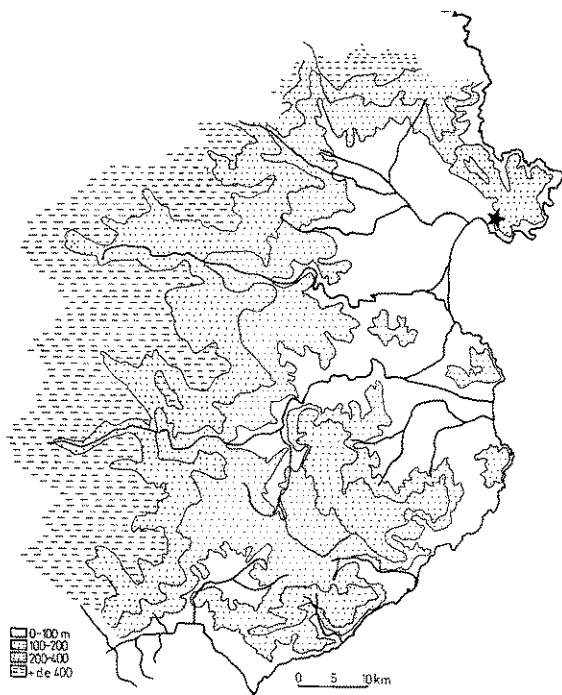

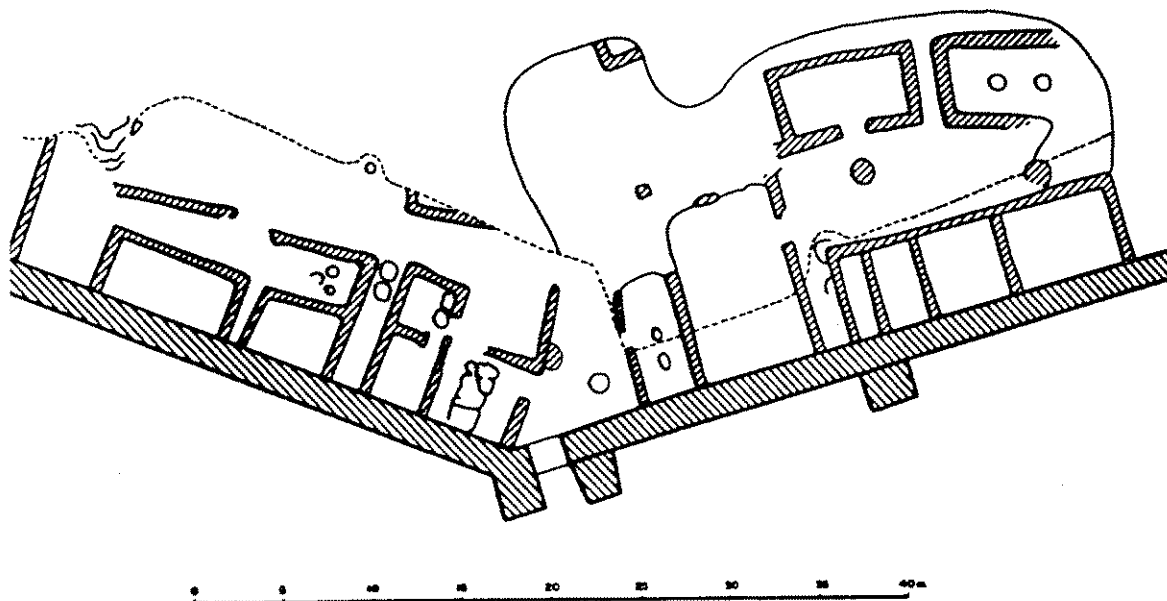
Figura 1. Puig de les Muralles (Puig Rom, Roses), situació geogràfica.

seu equip, la neteja de l'àrea explorada i un nou alçament planimètric³. Entre una i una altra actuació, Miquel Oliva, director aleshores del museu provincial de Girona, hi efectuà alguna prospecció i recollida de material, tal com consta en la documentació del centre esmentat⁴.

La part coneguda del jaciment correspon al sector meridional de l'hàbitat, rodejat d'una poderosa muralla de gairebé 2 m d'amplada, bastida a partir de dos murs paral·lels i un reble interior de pedruscall. Les cares exteriors són fetes amb blocs de pedra, parcialment polits, units amb morter de calç i conformant filades rectes alternant unes de carreus més grans i altres de més petits i, de vegades, disposades en espiga a la manera de l'*opus spicatum*. Dues poderoses torres quadrangulars defensaven l'única porta coneguda fins ara, que necessitava, a més, per poder-la travessar venint de fora, una mena de rampa o pont llevadís⁵; altres torres quadrades s'observen adossades a la muralla, com la que defensa el llarg tram de mur de llevant (Fig. 2).

A l'interior del *castrum* i bastides contra la muralla, que fa de paret de fons, es localitzaren tot un seguit de cambres i d'habitacles, de tècnica constructiva

Figura 2. Puig de les Muralles (Puig Rom, Roses), croquis del sector excavat (segons Palol 1991).

3.- Palol 1993, 30.

4.- Ara, Museu d'Arqueologia de Catalunya, secció de Girona.

5.- Palol 1993, 30.

molt modesta, amb sòcols de pedruscall o de blocs més grans disposats en sec i, de vegades, en forma d'espiga, arrancant de la roca i formant filades rectes i acurades damunt del qual s'elevaria la tàpia que hom trobà caiguda i desmembrada dins de les estances i sobre els carrers. Els sòls devien ser de terra piconada i, perforant la roca i una mica arreu, hom identificà una dotzena de sitges.

A la porta neixia un carrer que, esbiaixat, menava cap a una placeta. No queda clar que hi hagués altres espais públics en el sector excavat, i tot fa pensar en un urbanisme aparentment gens regular (Fig. 2).

La cronologia d'aquesta estació fou fixada a partir d'un conjunt, important i ben conservat, d'objectes de bronze, alguns excepcionals (cullereta i *sextans* bizanti⁶, fermalls de cinturó⁷ i, sobretot, per la troballa, l'any 1947, d'un *triens* d'or encunyat a Girona pel rei Akhila II, entre el 711 i el 715, aproximadament. Aquest material i alguna dada històrica prou coneguda⁸, juntament a la poderosa imatge del turó sòlidament emmurallat, varen fer proposar a Pere de Palol una funció militar i una datació curta i avançada entre segon i tercer quart del segle setè i el primer quart de la centúria següent⁹. Hom destacava, també, el descobriment d'una extraordinària col·lecció d'eines de ferro¹⁰, d'un conjunt notable de ceràmiques¹¹ i d'objectes de vidre de gran interès¹². Aquesta cronologia, pensem ara, després d'una anàlisi més detallada del conjunt sencer del material aplegat i d'un coneixement més profund del l'antiguitat tardana en aquest territori, ha de ser matisada, rebaixant uns quants anys el moment inicial de l'ocupació de l'*oppidum*, mentre que continua essent completament acceptable el moment d'abandó que es proposava. Així doncs, l'origen d'aquest *castrum* s'hauria de situar molt a final del segle sisè o, potser millor, en el primer quart del segle següent, tal com semblen indicar els objectes d'importació (àmfores, preferentment) que hem pogut identificar i que mostren un paral·lel directe i precís amb els nivells de *Carthago Spartaria* immediatament anteriors o associats directament a la conquesta i destrucció de la ciutat per part de l'exèrcit visigot, que s'ha de datar vers el 620-625¹³. De tot això en tornarem a parlar més endavant.

ELS VIDRES. LES DADES PRELIMINARS

En la memòria de les seves excavacions Pere de Palol escrivia, en relació als vidres: "No sólo fueron hierros, cerámica y bronce los objetos que proporcionó la parte excavada en la primera campaña en el castro de Puig Rom, sino que, como elemento interesante, aunque pobre, deben señalarse los vidrios (lám. L). Aparecen en casi todas las habitaciones y responden, según parece, a un mismo tipo. Todos ellos son fragmentos de copas de forma de cáliz, aunque el estado completamente fragmentario con que han llegado hasta nosotros nos impide afirmarlo categóricamente. Aparecen, generalmente, sólo los pies de copa y, casi estrictamente, la varita que está entre la base de la pieza y el cuerpo. Son de vidrio verde, sin nada de oxidación, muy distinta del vidrio romano, conserva una dureza perfecta y su superficie permanece inalterada. Tales pies de copa han sido encontrados en número de 15 o 20. Sólo dos fragmentos más, de tipo distinto de vidrio, han aparecido: uno de ellos es un pequeño pie circular de vidrio de color amarillo brillante, también en perfecto estado de conservación, y un fragmento muy reducido de vidrio de color tostado, con incrustaciones de dos hilos de pasta de vidrio blanca, con técnica parecida al llamado *millefiori* por los italianos"¹⁴. Una mica més endavant, referint-se a la campanya de 1947, diu: "Siguen apareciendo fragmentos de vidrio, pertenecientes a copas de las cuales nos es completamente imposible reconstruir los perfiles. Todo ello de vidrio verde con algunas burbujas de aire, nada oxidados, de aspecto completamente medieval"¹⁵.

Com veurem a continuació, en descriure i analitzar en detall els fragments d'objectes de vidre procedents d'aquest jaciment, aquestes afirmacions resumien eficaçment el conjunt, destacant "grosso modo" els trets principals del lot: vidre no oxidat, de color, preferentment verd i amb bombolles, i amb una forma dominant quasi exclusiva, les copes altes en forma de calze. En canvi, ens sembla exagerat qualificar la troballa de pobra i de molt esmicolada.

6.- Palol 1967, 352-353, amb la bibliografia anterior.

7.- Palol 1952, 75-77.

8.- La ràpida i contundent expedició de Wamba contra Paulus narrada amb detall a Julià de Toledo, *Hist. Wambae regis*.

9.- Palol 1952, 180-182 i Palol 1991, 357-360.

10.- Palol 1952, 175 i 178-179, lám. LIV i LV.

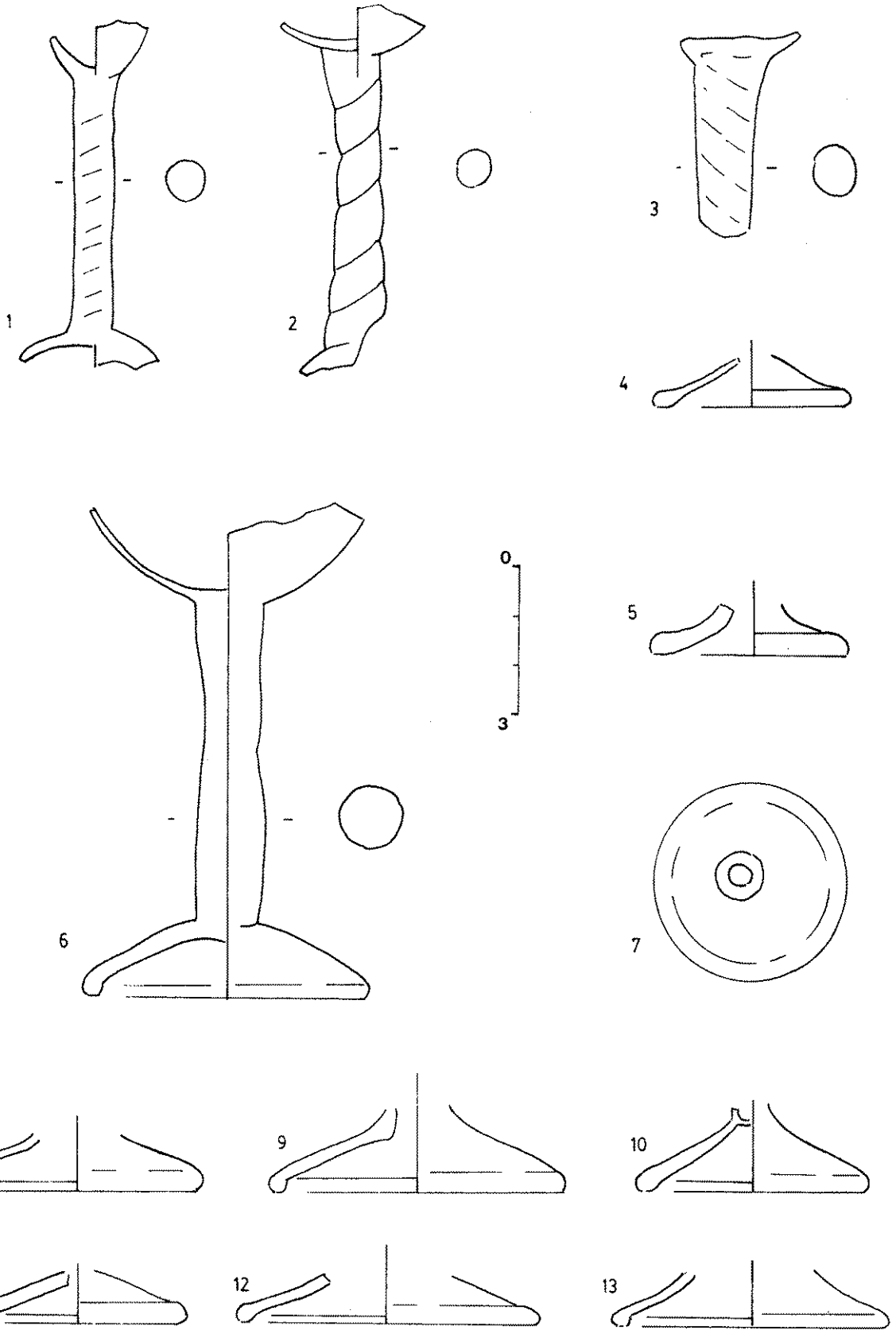
11.- Palol 1952, 173-174 i 179-180, lám. L, a dalt; Nolla/Casas 1997, 7-19.

12.- Palol 1952, 176-177 i 179, lám. L, a baix.

13.- Ramallo/Ruiz/Berrocal 1996, 146-150 i 172-186.

14.- Palol 1952, 176-177.

15.- Palol 1952, 179.

240

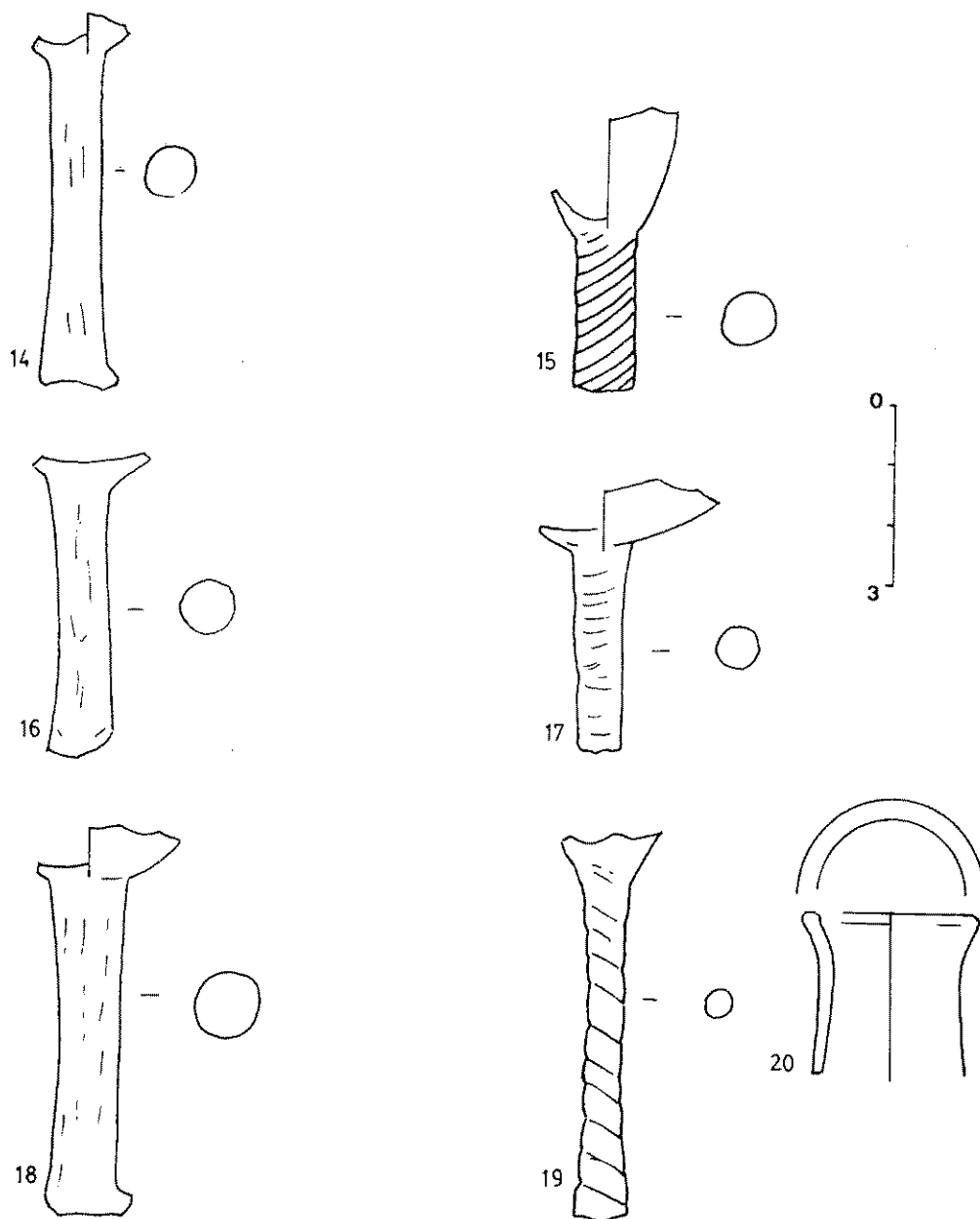
Figura 3. Cilix de peu alt.

ANÀLISI DEL MATERIAL.

Tots els objectes que descriurem a continuació estan desats en els magatzems del Museu d'Arqueologia de Catalunya, secció de Girona, en l'edifici del carrer de Pedret, 95, d'aquella ciutat, conjuntament amb les altres troballes procedents, preferentment, de les excavacions de 1946 i 1947¹⁶. En la breu descripció de cada un dels fragments que agruparem, sempre que sigui possible, per formes, donarem les mides bàsiques en centímetres, les característiques i color del vidre i, quan consti, el lloc exacte de procedència. Si cal, hi afegirem altres dades o notícies. Els fragments portaran un número correlatiu i la indicació de la figura on han estat reproduïts.

1. Copa de tija alta (5 cm) lleugerament helicoidal. Vidre blau clar quasi incolor. Sense dades de l'any i del lloc de localització (Fig. 3,1).
2. Copa de tija alta (6 cm) i helicoidal. Vidre verd translúcid. Sense dades de l'any i del lloc de localització (Fig. 3,2).
3. Copa de tija alta (3,7 cm conservats), fragmentada. Vidre verd, translúcid. Sense dades de l'any i del lloc de localització (Fig. 3,3).
4. Peu de copa contrafet. Diàmetre de la base: 4 cm. Vidre blau clar, quasi incolor. Campanya de 1946. Cambra VI (Fig. 3,4).
5. Peu de copa amb l'arrancament de la tija descentrat (Fig. 3,7). Diàmetre de la base: 4 cm. Vidre verd oliva, molt clar. Sense dades de l'any i del lloc de localització (Fig. 3,5).
6. Copa de tija alta (6,5 cm), bombada. Diàmetre de la base: 5,8 cm. Vidre blau clar, semitransparent, amb el peu més fosc. Campanya de 1946. Cambra III (Fig. 3,6).
7. Peu de copa. Diàmetre de la base: 5 cm. Vidre blau molt clar, quasi incolor. Campanya de 1946 (14 de novembre). Cambra III (Fig. 3,8).
8. Peu de copa. Diàmetre de la base: 6 cm. Vidre incolor. Sense dades sobre el lloc i l'any de localització (Fig. 3,9).
9. Peu de copa cònic. Diàmetre de la base: 5 cm. Vidre blau clar, quasi incolor. Campanya de 1947. Cambra 1, sitja 13 (Fig. 3,10).
10. Peu de copa amb superfície de repòs aconseguida per doblegament de la pasta sobre ella mateixa deixant un buit intern. Diàmetre de la base: 4,5 cm. Vidre verd mel, translúcid. Campanya de 1947. Cambra 1, sitja 13 (Fig. 3,11).
11. Peu de copa. Diàmetre de la base: 6 cm. Vidre verd, translúcid. Sense dades sobre el lloc i any de localització (Fig. 3,12).
12. Peu de copa. Diàmetre de la base: 5 cm. Vidre verd clar, translúcid. Campanya de 1947. Cambra B, núm. 4, sitja III (Fig. 3,13).
13. Copa de tija alta (5,4 cm). Vidre blau, translúcid, amb bombolles internes. Campanya de 1946 (dia 14 de novembre). Cambra núm. III (Fig. 4,14).
14. Copa de tija alta (3,6 cm conservats), helicoidal. Vidre verd translúcid. Sense dades sobre el lloc i l'any de localització (Fig. 4,15).
15. Copa de tija alta (4,5 cm). Vidre verd clar, semitransparent, amb bombolles. Campanya de 1946 (dia 23 i 24 de setembre). Cambra 20, sitja 2 (Fig. 4,16).
16. Copa de tija alta (3,4 cm conservats), semihelicoidal. Vidre de color verd molt clar quasi incolor. Sense dades sobre el lloc i l'any de localització (Fig. 4,17).
17. Copa de tija alta (5,2 cm). Vidre de color blau translúcid, amb bombolles. Campanya de 1947. Cambra 1, sitja 13 (Fig. 4,18).
18. Copa de tija alta (6 cm conservats), molt fina i helicoidal. Vidre verd translúcid. Sense dades sobre el lloc i l'any de localització (Fig. 4,19).
19. Broc d'una ampolleta. Diàmetre de la boca: 3,3 cm. Vidre de color blau molt clar quasi incolor. Cambra I (Fig. 4,20).
20. Copa de tija alta (3,8 cm conservats), helicoidal. Vidre de color verd clar, semitransparent. Campanya de 1946 (dies 23 i 24 de setembre). Cambra 20, sitja 2 (Fig. 5,21).

16.- Aprofitem l'avinentsa per agrair a la director d'aquella institució, Aurora Martín, la gentilesa d'haver-nos posat tota mena de facilitats per poder tirar endavant aquest estudi. Agraïm, també, al Sr. Martí Blesa la traducció a l'anglès del resum.

242

Figura 4. Puig de les Muralles (Puig Rom, Roses). Vidre. Copes i ampolla.

21. Copa de tija alta (4 cm conservats), helicoidal. Vidre de color verd clar, translúcid. Campanya de 1946 (dia 14 de novembre). Cambra núm. III (Fig. 5,22). 22. Copa de tija alta (4,5 cm). Vidre de color verd força clar, translúcid. Campanya de 1946 (dia 14 de novembre). Cambra núm. III (Fig. 5,23). 23. Copa de tija alta (4,2 cm), semihelicoidal. Vidre verd clar, translúcid. Campanya de 1947. Cambra B, núm. 3, sitja III (Fig. 5, 24).	24. Copa de tija alta (3,6 cm), helicoidal. Vidre verd clar, translúcid. Campanya de 1946 (dia 12 de desembre). Cambra IX (Fig. 5,25). 25. Copa de tija alta (4,4 cm). Vidre verd no gaire fosc, translúcid, amb bombolles. Sense dades sobre el lloc i l'any de localització (Fig. 5, 26). 26. Copa de tija alta (4,2 cm), estreta i helicoidal. Vidre de color verd clar, translúcid. Campanya de 1947. Cambra B, núm. 3, sitja III (Fig. 5,27). 27. Copa de tija alta (4,6 cm), estreta i helicoidal. Vi-

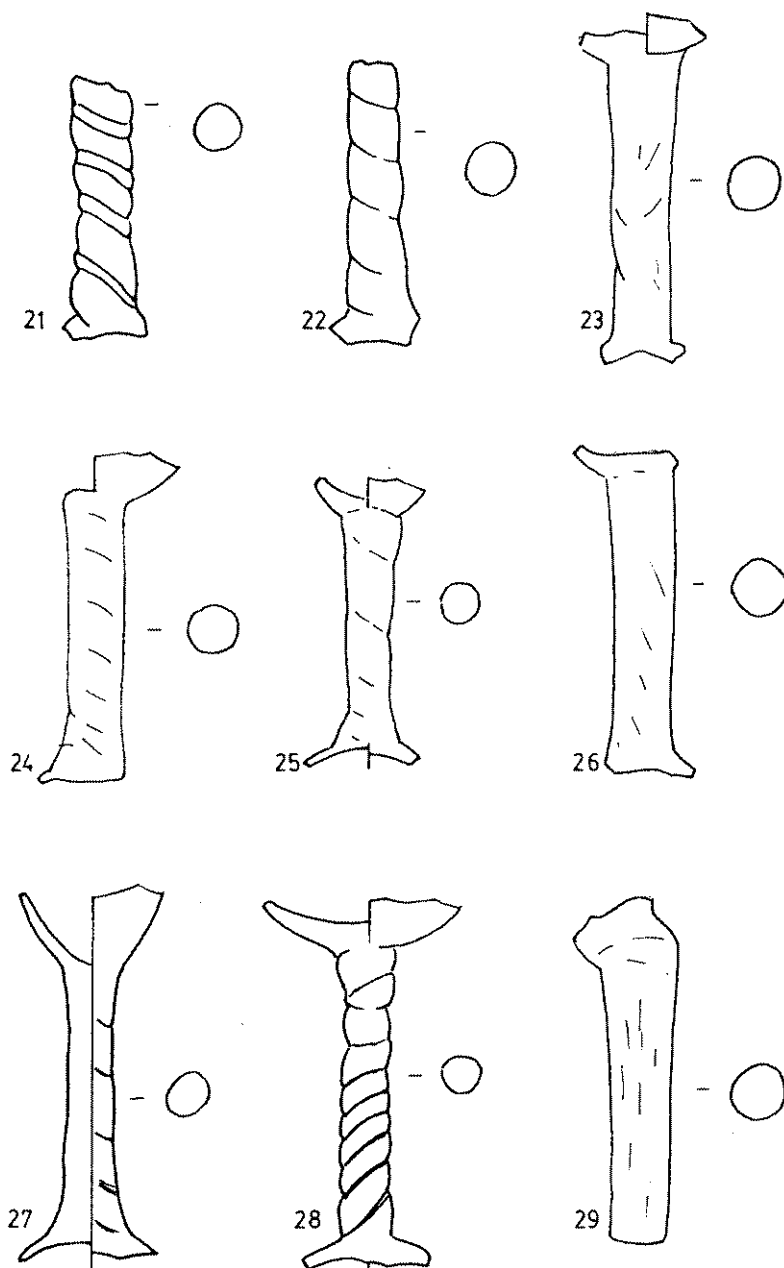

Figura 5. Puig de les Muralles (Puig Rom, Roses). Vidre. Copes.

- dre de color blau molt clar quasi incolor. Sense dades del lloc i any de localització (Fig. 5,28).
28. Copa de tija alta (4,8 cm conservats). Vidre de color verd oliva, translúcid i amb bombolles. Sense dades de lloc i any de localització (Fig. 5,29).
29. Plat de peu molt alt i massís. Recorda la forma ls. 118 o similar. Diàmetre de la base: 18 cm; altura del peu: 2 cm. De color verd molt clar, semitransparent. Campanya de 1947, lloc desconegut. L'única peça d'aquestes característiques localitzada (Fig. 6,30).
30. Fons d'una ampolleta, lleument còncav i de parets notablement robustes. Diàmetre de la base: 4,6 cm. Color verd, semitransparent i amb exfoliacions perlades. Sense dades sobre el lloc i l'any de localització (Fig. 6,31).
31. Fons d'una ampolleta, lleument còncav i de parets robustes. Diàmetre de base: 6,3 cm. Vidre de color verd molt clar, semitransparent. Sense dades sobre el lloc i l'any de localització (Fig. 6,32).
32. Fons d'una ampolleta, còncav i de parets gruixudes. Diàmetre de la base: 7,14 cm. Vidre blau

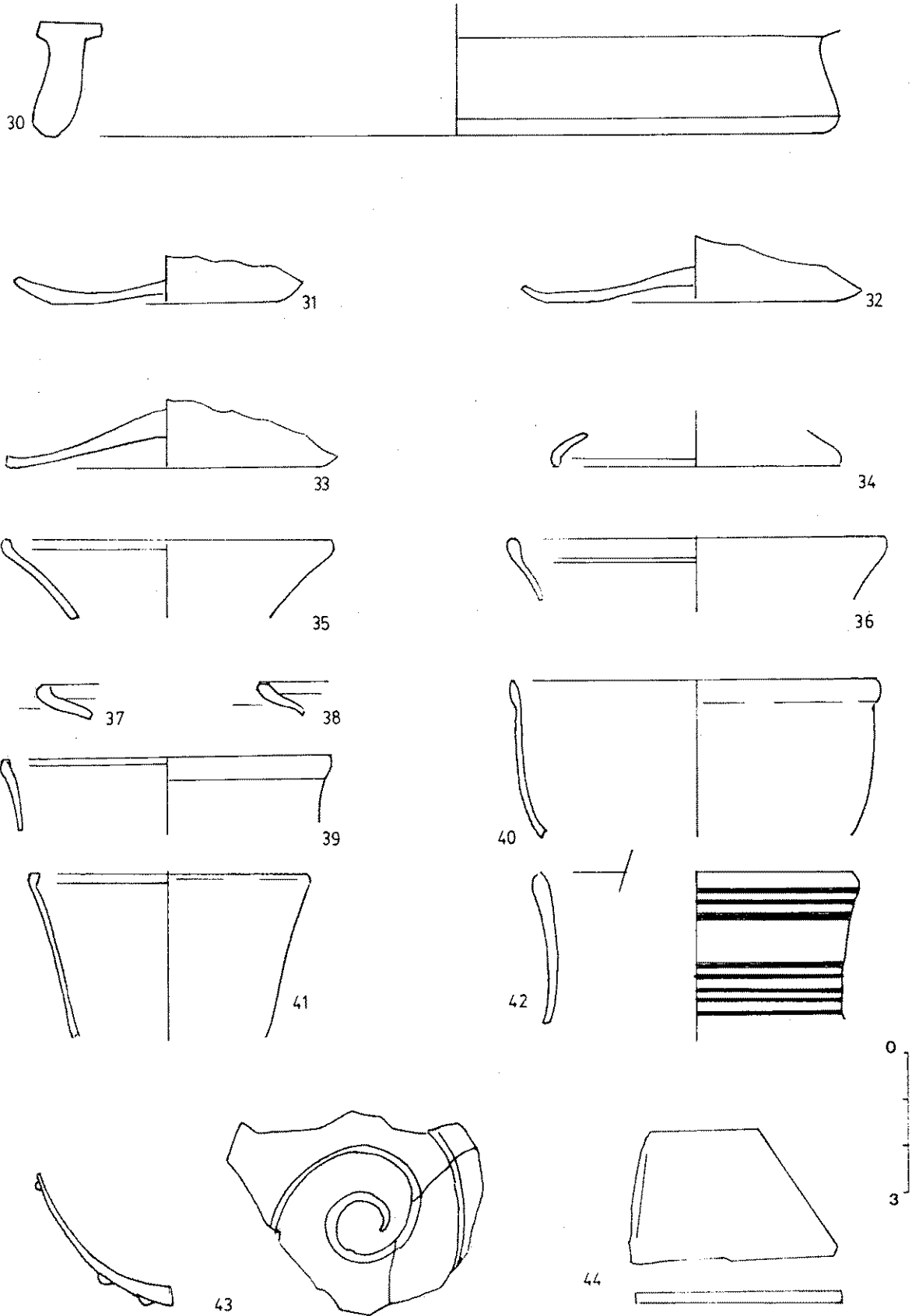

Figura 6. Puig de les Muralles (Puig Rom, Roses). Formes diverses i vidre pla.

- clar quasi incolor. Sense dades sobre el lloc i l'any de localització (Fig. 6,33).
33. Peu d'una copa de tija desenvolupada. Diàmetre de la base: 6 cm; vidre verd oliva, fosc, translúcid. Campanya de 1947, Cambra B, sitja III (Fig. 6,34).
34. Got de parets obertes. Diàmetre: 7 cm. Vidre de color verd oliva, fosc, translúcid. Campanya de 1947. Cambra B, sitja III. Podria tractar-se perfectament d'un fragment de peu, en no ser excessivament gran l'obertura. Tanmateix, les parets tan rectes i dretes s'adeqüen més al perfil de la part superior d'un atuell que no a la inferior (Fig. 6,35).
35. Got de parets obertes i llavi lleugerament engruixit. Diàmetre: 8 cm. Vidre blau molt clar, quasi incolor. Sense dades sobre el lloc i l'any de localització (Fig. 6,36).
36. Got de parets obertes. Diàmetre indeterminat. Vidre de color blau molt clar, quasi incolor. Campanya de 1946 (dia 14 de novembre), Cambra núm. III (Fig. 6, 37).
37. Got de parets obertes. Diàmetre indeterminat. Vidre blau molt clar, transparent. Sense dades sobre el lloc i any de localització (Fig. 6,38).
38. Copa de parets quasi cilíndriques. Diàmetre de la boca: 7 cm. Vidre blau molt clar quasi incolor. Campanya de 1946 (14 de novembre), Cambra núm. III (Fig. 6,39).
39. Copa de formes globulars i llavi diferenciat. Diàmetre de la vora: 8 cm; vidre blanc lletós, translúcid. Campanya de 1946 (27 de novembre), Sitja 6 (Fig. 6,40).
40. Copa alta, troncocònica, de llavi retorçat cap a l'interior. Diàmetre de la vora: 6 cm. Vidre blau clar quasi incolor. Campanya de 1947 (21 de novembre), Cambra II (Fig. 6,41).
41. Copa de parets aparentment cilíndriques amb el llavi engruixit i parets robustes. Bandes molt fines aplicades de vidre blanc aplicades en paral·lel. Diàmetre indeterminat. Vidre color daurat molt fosc. Campanya de 1946 (23 i 24 de setembre), Cambra 20, sitja 2. Palol, 1952, 176-177 (Fig. 6,42).

42. Copa amb fil de vidre aplicat dibuixant una espiral. Diàmetre indeterminat. Vidre verdós, translúcid. Campanya de 1947 (21 de novembre). Cambra II (Fig. 6,43).
43. Fragment de vidre pla, de color vagament daurat, translúcid, amb bombolletes d'aire, més polit per una cara que per l'altra. 0,3 cm de gruix. Campanya de 1946 (23 i 24 de setembre de 1946). Cambra 20, sitja 2 (Fig. 6,44).

El primer que cal constatar és la uniformitat del vidre recuperat, d'excel·lent qualitat, molt ben conservat, amb uns colors i, sobretot, uns acabats formals que denoten un domini de la tècnica, un fet tan evident i tan diferent del que poden oferir els objectes fabricats en aquesta matèria en contextos només una mica més antics, que va ser oportunitat assenyalat per l'excavador del jaciment¹⁷. Només un fragment dels 43 inventariats (núm. 30, Fig. 6,31), presenta les peculiars exfoliacions perlades tan característiques del vidre antic. Un percentatge tan mínim que ens estalvia imaginar explicacions capcioses.

Quant als colors, predomina el verd amb diversos matisos (21 fragments), des del molt clar, quasi incolor -10- al més translúcid -7-, verd oliva -4- amb tonalitats ben variades. També sovintegen els vidres blaus -17- amb predomini dels més clars quasi incolor -14-. Només hi ha un fragment que puguem considerar entre els incolor, i dos mostren un to daurat, un dels quals pertany a un vidre pla, amb una cara més polida que documentaria la utilització d'aquest producte per cloure probablement una obertura, possiblement una finestra, però a l'hora facilitant la penetració de la llum exterior que, per l'opacitat del vidre, seria molt difusa.

Pel que fa a la decoració, si deixem de banda algunes tiges de copes retorçades o helicoidals, només podem parlar de dos fragments de 42. Deixem de costat, en aquesta consideració, el vidre pla (núm. 43, Fig. 6,44), amb decoració. En un cas, es tracta d'un got cilíndric que podríem assimilar a la forma 21 b de Foy¹⁸, amb decoració de filets molt prims de vidre blanc aplicats en calent i conformant unes línies paral·leles que contrasten amb força sobre el color ben diferent del got, en el nostre cas d'un to daurat-groc molt fosc. Aquesta ornamentació, ben coneguda, sembla aparèixer vers la meitat del segle cinquè, i va ser especialment utilitzada entre els anys 490-540 i, novament, durant els segles setè i vuitè. Sovint, els productes més antics es veuen afectats pel pas dels temps, men-

17.- Palol 1952, 176-177.

18.- Foy 1995, 204-206, pl. 14.

tre que els més moderns pràcticament no es malmeten, com és el cas del nostre fragment, perfectament conservat (núm. 41, Fig. 6,42)¹⁹.

En l'altre, probablement una copa de tija alta, l'element ornamental és l'aplicació en calent d'un fil de vidre, del mateix to i textura, dibuixant una espiral (núm. 42, Fig. 6,43). Aquesta decoració és, també, ben coneguda²⁰ però en àmbits geogràfics potser més septentrionals, en contextos cronològicament tan avançats. En efecte, en l'excel·lent estudi de conjunt sobre el vidre tarδοantic de la França mediterrània, aquesta mena de decoracions no hi semblen presents del segle sisè en endavant²¹.

Quant a les formes, hem de fer constar, tal com s'ha vist, que no són gaires i que només algunes hi són ben representades. En efecte, n'hem identificat les següents: el plat, el got de parets cilíndriques, el got de parets obertes, la copa de tija alta i l'ampolla, en el benentès que d'alguns d'aquests grups és possible fer-ne subdivisions a partir de les característiques formals. Analitzem, detalladament cadascun d'aquests blocs:

Plat. L'assimilariem, malgrat diferències de detall, a la forma 10 de Foy²². És una peça única, amb el peu alt, de diàmetre considerable, robust, massís i unes característiques morfològiques del vidre idèntiques a les dels altres fragments (núm. 29, fig. 6,30). Foy documenta aquesta forma a la Provença, al Llenguadoc i a la Catalunya Nord, en contextos més antics, en nivells del segle cinquè o de principi del sisè²³.

Got de parets cilíndriques. Un altre cas únic (núm. 41, Fig. 6,42), amb vidre de color daurat fosc i amb fils de vidre blanc aplicat. L'assimilariem a la forma 21 b de Foy, per a les quals aquesta autora proposa una datació de final del segle cinquè a darrer terç del sisè²⁴. Sobre la decoració ja n'hem parlat.

Got de parets obertes. Una forma ben representada amb quatre fragments (núm. 34 a 37, Fig. 6,35 a 38), amb vidres blau molt clar o verd oliva. L'assimilariem a la forma 28 b de Foy, que sembla que ha de datar-se des de la darrerria del segle setè en endavant²⁵.

La copa de tija alta. En aquest cas, cal fer una subdivisió segons dos tipus identificables. El primer, D1, correspondria a les peces en forma de calze, amb una tija massissa i ben desenvolupada. L'assimilariem a la forma 27, de Foy que és ben present en contextos avançats i preferentment a partir del 700²⁶. En comptem 19 fragments segurs, amb la qual cosa constitueixen el grup més nombrós del conjunt.

El segon, D2, correspondria a copes de tija menys desenvolupada i/o interiorment buida. L'assimilariem a la forma 23 a i b de Foy, ben present d'ençà mitjan segle sisè fins ben enllà del setè²⁷. Podem atribuir a aquests models els fragments núm. 4, 5 i 7 a 13 (Fig. 4,4,5 i 7 a 13), un dels quals (núm. 10, Fig. 4,11) és l'únic exemplar conegut amb el peu interiorment buit. Un conjunt, també, notable (8 exemplars).

Queden per assignar els fragments de vora núm. 38 a 40 i 42 (Fig. 6,39 a 41 i 43) i la base núm. 33 (Fig. 6,34), indubtablement copes, però que plantegen dubtes per a una classificació justa.

En total, doncs, 32 exemplars atribuïbles a aquest grup.

Ampolla. De cos globular, base lleugerament còncaua i, pel que sembla, coll cilíndric o subtilment troncocònic, alt. Podria correspondre a la forma Foy 26 o similar amb una datació en els segles sisè i setè²⁸. N'identifiquem quatre fragments (núm. 19 i 30 a 32, Fig. 4,20 i 6, 31 a 33).

Els percentatges, malgrat treballar en un conjunt numèricament reduït (42 fragments, deixant de banda el vidre pla), són prou interessants; un 76,20% correspon al grup D, 9,52% al C i a l'E i un 2,38%, respectivament, a l'A i B, curiosament, o no tant, els que semblen més clarament antics. Si mirem detalladament les copes, veurem que al grup D1 li correspon un 45,24% del total del vidre recuperat, al D2, un 19,04% i un 11,90% romandria sense definir. Si sumem els grups C, D1 i E, els que semblen proposar una cronologia més avançada, ultrapassen de llarg la meitat del total (64,28%)

19.- Foy 1995, 205-206.

20.- Feyeux 1995, 112.

21.- Foy 1995, 187-242.

22.- Foy 1995, 196-197, pl. 7.

23.- Foy 1995, 196-197.

24.- Foy 1995, 205 i pl. 24.

25.- Foy 1995, 212-213, pl. 24.

26.- Foy 1995, 211, pl. 24.

27.- Foy 1995, 207-209, pl. 23.

28.- Foy 1995, 209-210, pl. 23.

A partir del que hem vist fins ara, i deixant de banda, de moment, la resta d'objectes arqueològics recuperats en aquest jaciment, sembla que caldria acceptar una cronologia de, potser, darrerïa del segle sisè, setè i, sobretot, vuitè, en ser el material de vidre molt homogeni i, preferentment i numèricament, tardà.

Vegem, tot seguit, altres jaciments d'aquest territori amb cronologies altes, entre el segle sisè i vuitè per veure'n el comportament i poder filar més prim. A Puig Rodon (Corçà, Baix Empordà), procedents de la UE 2001 identifiquem gots de parets obertes (potser grup C o Foy 28) i copes de tija alta i interiorment buida (grup D2/Foy 23) i, amb dubtes, grup E/Foy 26²⁹, un jaciment extraordinari amb una pervivència fins a final del segle sisè o principi del setè pel que sabem fins ara³⁰. No és, pel que veiem, un material abundant, cosa que dificulta una anàlisi comparativa eficaç. Tanmateix, tot sembla indicar una cronologia global més baixa a la vil·la que al *castrum*, tal com sembla definir, també, el conjunt del material recollit en un i altre lloc. Pel que fa a Vilauba (Camós, Pla de l'Estany), hauriem de referir-nos a la presència de plats de peu alt i gran diàmetre i a algun got de parets obertes³¹. Una datació ferma -de final segle sisè, segle setè- s'ha proposat per a unes ampolletes (grup E/Foy 26) recuperades acompanyant el difunt dins d'una tomba del cementiri que es desenvolupa entorn del temple martirià de l'amfiteatre de Tarragona³². Menys semblança hi ha amb els objectes de context funerari procedents del cementiri de l'àrea episcopal de València, amb datacions similars³³.

D'un gran interès és la confrontació amb l'establiment rural de Vilaclara (Castellfollit del Boix, el Bages), amb una cronologia molt alta entorn del segle setè³⁴ i, per tant, amb molts punts de contacte amb el Puig de les Muralles. Davant d'un panorama ceràmic inicialment

poc determinant, mancat d'importacions, la numismàtica, si n'hi ha, els bronzes i el vidre³⁵ esdevenen "fòssil" director. A Vilaclara hi trobem ben representades les copes de peu trocònic amb tija buida, formes assimilables a la Foy 27³⁶, els gots de parets obertes que referiríem a la forma Foy 28 b³⁷, altres que recorden els gots de la forma Foy 21³⁸, algunes copes en forme de calze, amb cos troncocònic i tija llarga i massissa (forma Foy 27)³⁹, el recipient més ben representat en el jaciment altempordanès i ampelles de fons còncav i parets robustes⁴⁰.

En no haver-se publicat en detall el material arqueològic de les excavacions del poblat del Bovalar (Serós, el Segrià), un jaciment arqueològic extraordinari, amb paral·lels cronoculturals intensos amb el *castrum* de la serralada de Rodes, no ens és possible fer una anàlisi comparativa entre els vidres d'un lloc i d'un altre. Tanmateix, alguns dels objectes recuperats confirmen la presència de copes de tija alta i massissa i cos troncocònic, en forma de calze (Foy 27), amb vidre verd molt clar i de qualitat⁴¹, idèntiques a les que hem descrit procedents de Puig Rom, al costat de sívelles de cinturó i d'objectes litúrgics de bronze i de monedes (tremissos d'or), tan semblants als recuperats al poblat emmurallat del golf de Roses que semblen assenyalar una història paral·lela pel seu moment final⁴².

El panorama que ens ofereix l'establiment del Roc de la Melca, a les valls d'Andorra, amb una ocupació continuada d'ençà del Baix Imperi i l'alta Edat Mitjana, no ens és gaire útil. En efecte, el material recuperat denota la presència de peces en vigència vers el 400/500 i, en canvi, manquen els objectes característics dels segles setè i vuitè⁴³. Potser la peça més pròxima a alguna de les nostres seria una ampolleta de cos globular, fons lleugerament còncav i coll curt, robust i troncocònic, que no té una data justa però

29.- Casas 1986, 68, fig. 33,2 a 5.

30.- Nolla/Casas 1990, 193-218.

31.- Roure et alii 1988, 86 i fig. 57,15.

32.- Ted'A 1990, 238-239, fig. 247.

33.- Ribera/Soriano, 1996, 219-222, fig. 2.

34.- Enrich/Enrich/Pedraza 1995, 96-97.

35.- Enrich/Enrich/Pedraza 1995, 84-94.

36.- Enrich/Enrich/Pedraza 1995, lám. 4,14 i 15, 9,28 i 13,26.

37.- Enrich/Enrich/Pedraza 1995, lám. 6,7 i 9,29

38.- Enrich/Enrich/Pedraza 1995, lám. 6,38, 10,16 i 14,16.

39.- Enrich/Enrich/Pedraza 1995, lám. 4,12, 11,21 i 13,23.

40.- Enrich/Enrich/Pedraza 1995, lám. 6,34 i 10,19.

41.- Palol 1989, 17, fig. 12; Gamo 1995, 307 i 308-310, fig. 4,5.

42.- Palol 1989, 15-28, especialment.

43.- Foy 1997, 321-325.

que sembla que podria correspondre al segle vuitè⁴⁴. La confrontació amb altres jaciments peninsulars d'època visigoda avançada no és especialment engrescadora per manca d'objectes de vidre coneguts i publicats. Tanmateix, en aquells llocs on aquest tipus de material s'ha donat a conèixer, les coincidències no són estranyes, ans al contrari⁴⁵.

Foy, en la seva brillant síntesi dedicada al vidre tar-doantíc de l'arc mediterrani de l'actual estat francès, ens mostra amb claredat que el material aplegat al Puig de les Muralles trobaria la seva confrontació amb els períodes 3 i, sobretot, 4 de les excavacions de la Bourse a Marsella⁴⁶, amb els nivells més tardans de Saint-Blaise⁴⁷, en troballes procedents de contextos funeraris amb cronologies altes⁴⁸ o amb el material recuperat a Ruscino (Castell-Rosselló), suposadament d'època visigòtica però per al qual Foy proposa una datació una mica més alta ja dins del segle vuitè⁴⁹. Els vidres d'aquest jaciment coincideixen plenament amb els que s'han trobat al Puig de les Muralles.

Els contextos estratigràfics més alts de la Cartago

tardoantiga, dins del segle setè, ens mostren, també, un conjunt de peces de vidre similar al que trobem en el vessant mediterrani nord-occidental i, particularment amb el nostre jaciment, amb copes de tija alta, massissa i, en alguns casos, helicoidal⁵⁰, tal com passa, similiarment, en estacions arqueològiques italianes on no manquen peces ben semblants en contextos arqueològics de segle sisè avançat i segles setè i vuitè⁵¹.

Aquestes precisions cronològiques evidenciades a partir dels objectes d'aquest material recuperats a l'excavació confirmen, a grans trets, la datació del jaciment defensada des de la perspectiva de les altres troballes (terrisa, objectes de bronze, monedes)⁵², potser, en el cas del vidre, amb un volum majoritari de material més propi del moment darrer de vida del *castrum* que no pas del període inicial, i amb la presència d'uns poc atuells que semblen clarament fora de context i dels qual no en podem resseguir la història⁵³. Mancats de ceràmiques fines d'importació, potser el vidre, produït en aquest mateix territori⁵⁴, n'omplí parcialment el buit.

BIBLIOGRAFIA.

248

CASAS, J. 1986, Excavacions a la vil·la romana de Puig Rodon (Corçà, Baix Empordà), *Estudis sobre temes del Baix Empordà* 5, Sant Feliu de Guíxols, 15-77.

ENRICH, J., ENRICH, J., PEDRAZA, LI. 1975, *Vilaclara de Castellfollit del Boix (el Bages). Un assentament rural de l'antiguitat tardana*, Igualada.

FEYEUX, J.Y. 1995, La typologie de la verrerie mérovingienne du nord de la France, *Le verre de l'Antiquité Tardive et du Haut Moyen Age. Typologie-Chronologie-*

Diffusion (Association Française pour l'Archéologie du Verre, Guiry-en-Vexin, 18-19 novembre 1993), Val d'Oise, 109-137.

FOY, D. 1977, Verreries paléochrétiennes découvertes récemment à Marseille, *Revue Archéologique de Narbonne* X, Narbona, 273-286

FOY, D. 1994, Le verre, *L'oppidum de Saint-Blaise du Ve au VIIe s. (Bouches -du-Rhône)*, *Documents d'Archéologie Française* 45, París, 201-217.

FOY, D. 1995, Le verre de la fin du IVe au VIIIe siècle en France méditerranéenne, premier essai de typo-chro-

44.- Foy 1997, 321, fig. 169,1 i 170.

45.- Gamo 309-310, fig. 4,4 a 7 (copes de tija alta localitzades als jaciments de Sant Vicenç de Roquetes, el Bovalar, Castiltierra o Casa Herrera), 308-309, figs. 2 i 3 (ampolles de fons còncav trobades a Iberhernando, Alto de la Barilla, Fuente del Moro o Figueretes).

46.- Foy/Bonifay 1984, 300-308, fig. 5 i 6; Foy 1995, 210-218.

47.- Foy 1994, 201-217, figs. 154, 155 i 161, preferentment.

48.- Foy 1977, 280, lám. V,4.

49.- Foy 1995, 210-213 i 217-218.

50.- Hayes 1978, 187-190; Tatton-Brown 1994, 282-288, fig. 15,2, 25-26 i, especialment, 28-34.

51.- Tagliaferri 1990, 366, 373-375 i 473-474; Sternini 1995, pl. 19-21.

52.- Per a la datació del *castrum* consulteu Nolla/Casas 1997, 11. Als arguments que s'hi addueixen, afegiu-hi, per baix, el paral·lel excel·lent i ben idèntic dels nivells de Cartagena immediatament anteriors o del moment de la conquesta visigoda (Ramallo/Ruiz/Berrocal 1996, 146-150 i 170-186) i per dalt, les dades, ben fermes, que proporciona l'estudi dels objectes de vidre.

53.- Per exemple, la troballa d'unes monedes de bronze altimperials, durant la campanya de 1947 (Paiol 1952, 177, lám. LIII, a dalt).

54.- Recordem la identificació d'escòria a Ruscino (Castell Rosselló) en un context tardoantíc que palesa, amb claredat, la fabricació de recipients de vidre (Foy 1995, 217-218). Per altra banda, la similitud entre aquest material i el del Puig de les Muralles potser serveix per acotar la cronologia d'aquests nivells tardans del jaciment de la Catalunya Nord, atès que el *castrum* altoempordanès fou abandonat, amb tota seguretat, dins del primer quart avançat del segle vuitè.

- nologie, *Le verre de l'Antiquité Tardive et du Haut Moyen Age. Typologie-Chronologie-Diffusion (Association Française pour l'Archéologie du Verre, Guiry-en-Vexin, 18-19 novembre 1993)*, Val d'Oise, 187-242.
- FOY, D. 1997, Els vidres, *Roc d'Enclar. Transformacons d'un espai dominant. Segles IV-XIX*, Andorra la Vella, 321-325.
- FOY, D., BONIFAY, M. 1984, Éléments d'évolution des verreries de l'Antiquité Tardive à Marseille d'après les fouilles de la Bourse (1980), *Revue Archéologique de Narbonnaise* XVII, Narbona, 289-308.
- GAMO, B. 1995, Vidrios de época visigoda en España. Una aproximación, *Le verre de l'Antiquité Tardive et du Haut Moyen Age. Typologie-Chronologie-Diffusion (Association Française pour l'Archéologie du Verre, Guiry-en-Vexin, 18-19 novembre 1993)*, Val d'Oise, 301-317.
- HAYES, J. W. 1978, Glass Finds from the 1975 Season, *Excavation at Carthage, 1975 conducted by University of Michigan* II, 187-190.
- NOLLA, J. M., CASAS, J. 1990, El material ceràmic d'importació de la vil·la romana de Puig Rodon (Corçà, Baix Empordà), d'època severiana a la Baixa Antiquitat, *Cypsela* VIII, Girona, 193-218.
- NOLLA, J.M., CASAS, J. 1997, Material ceràmic del Puig de les Muralles (Puig Rom, Roses), *Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X)* (Taula rodona, Badalona 6, 7 i 8 de novembre de 1996, *Arqueomediterrània* 2, Barcelona, 7-19.
- PALOL, P. de 1952, V. Castro visigodo de "Puig Rom" (Rosas), *La labor de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Gerona durante los años 1942-1948. Informes y Memorias de la Comisaría General de Excavaciones Arqueológicas* 27, Madrid, 163-182 i lám. XLII a LX.
- PALOL, P. de 1967, *Arqueología cristiana de la España romana. Siglos IV-VI*, Madrid-Valladolid.
- PALOL, P. de 1989, *El Bovalar (Seròs; Segrià). Conjunt d'època paleocristiana i visigoda*, Barcelona.
- PALOL, P. de 1991, Arte y arqueología, *La monarquía, la cultura, las artes* volum II de la *España visigoda*, tom III de la *Historia de España de Menéndez Pidal* dirigida per J.M. Jover, Madrid, 271-428.
- PALOL, P. de 1993, Puig Rom, Roses, *Epoca romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*, Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya 1, Barcelona, 30.
- RAMALLO, S. F., RUIZ, E., BERROCAL, M. del C. 1996, Contextos ceràmics de los siglos V-VII en Cartagena, *Archivo Español de Arqueología* 69, Madrid, 135-190.
- RIBERA, A., SORIANO, R. 1996, Los cementerios de época visigoda, *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història* 46, València, 193-230.
- ROURE, A., CASTANYER, P., NOLLA, J.M., KEAY, S. J. I TARRÚS, J. 1988, *La vil·la romana de Vilauba (Camós). Estudi d'un assentament rural (Campanyes de 1979-85)*, Girona.
- STERNINI, M. 1995, Il vetro in Italia tra V-IX secoli, *Le verre de l'Antiquité Tardive et du Haut Moyen Age. Typologie-Chronologie-Diffusion (Association Française pour l'Archéologie du Verre, Guiry-en-Vexin 18-19 novembre 1993)*, Val d'Oise, 243-289.
- TAGLIAFERRI, A. 1990, Il ducato di Forum Iulii, *I Longobardi*, Milano, 358-475.
- TATTON-BROWN, V. A. 1994, *The Glass, Excavations at Carthage. The British Mission. Vol. II. 1. The Circular Harbour, North Side. The Site and Finds Other Than Pottery*, Oxford, 282-288.
- TED'A 1987, *L'amfiteatre romà de Tarragona, la basílica visigòtica i l'església romànica*, Tarragona.